

فراز و فرود نسخ نویسی در ایران

بررسی تحولات سبک شناختی قلم نسخ، از سده چهارم تا چهاردهم هجری قمری

www.ketab.ir
علیرضا هاشمی نژاد

مرکز طبع و نشر قرآن کریم

۱۳۹۹

سرشناسه	هاشمی نژاد، علیرضا، ۱۳۴۴ -
عنوان و نام پدیدآور	فراز و فرود نسخ نویسی در ایران بررسی تحولات سبک‌شناختی قلم نسخ، از سده چهارم تا چهاردهم / علیرضا هاشمی نژاد؛ سفارش دهنده دارالکتابیه مرکز طبع و نشر قرآن کریم.
مشخصات نشر	تهران : مرکز طبع و نشر قرآن جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۹۹.
مشخصات ظاهری	۳۳۲ص: مصور، نمونه.
شابک	978-600-623960-6
وضعیت فهرست نویسی	فیبیا
یادداشت	این کتاب درباره سبک‌شناسی خط نسخ در ایران در بین سده های چهارم تا چهاردهم می باشد که در این کتاب به بررسی رشد و شکوفایی این خط در این سده ها با رویکردی جدید پرداخته شده است.
موضوع	خوشنویسی -- ایران -- تاریخ -- قرن ۴ق. -- ۱۴
موضوع	Calligraphy -- Iran -- History -- 10- 20th century
موضوع	خط نسخ
موضوع	Writing naskh*
شناسه افزوده	مرکز طبع و نشر قرآن جمهوری اسلامی ایران
رده بندی کنگره	NK۳۴۳۹
رده بندی دیویی	۷۴۵/۶۱۹۹
شماره کتابشناسی ملی	۷۳۰۸۳۹۴

www.ketab.ir

فراز و فرود نسخ نویسی در ایران
بررسی تحولات سبک شناختی قلم نسخ ،
از سده چهارم تا چهاردهم هجری قمری
مؤلف : علیرضا هاشمی نژاد
ناشر : مرکز طبع و نشر قرآن کریم
سفارش دهنده: دارالکتابیه مرکز طبع و نشر قرآن کریم
نوبت و تاریخ چاپ: اول - زمستان ۹۹
شمارگان: ۱۰۰۰ جلد
چاپ و صحافی: طرح نو ایرانیان
شابک: ۶-۶۰-۶۲۳۹-۶۰۰-۹۷۸
مرکز پخش: ۸۸۴۹۶۱۳۲-۸۸۴۹۶۱۳۹
پایگاه اطلاع رسانی: www.darolketabeh.ir

■ فهرست

فهرست تصویرها/ ۵

مقدمه ناشر/ ۱۳

دیباچه/ ۱۷

فصل اول: از ظهور اقلام مستدیر تا یاقوت مستعصمی

مقدمه ای در پیشینه اقلام مستدیر/ ۲۹

پیدایش و پیشینه قلم نسخ / ۴۰

تحولات قلم نسخ از سده چهارم تا هفتم قمری / ۵۱

یاقوت مستعصمی و قلم نسخ / ۶۹

یادداشتها / ۹۹

فصل دوم: از عبدالله صیرفی تا عبدالله طباطبائی

عبدالله صیرفی و یحیی جمال صوفی / ۱۰۳

شیراز و هرات در سده نهم قمری / ۱۳۲

قلم نسخ در مکتب هرات و قرآن بایسنغری به قلم نسخ و ... / ۱۴۲

ظهور حمدالله آماسی در عثمانی / ۱۶۰

یادداشتها / ۱۶۷

فصل سوم: از روزبهان تا ابراهیم قمی

شیراز روزبهان و تبریز علاءالدین در سده دهم قمری / ۱۷۱

ابراهیم قمی و احمد نیریزی / ۲۱۰

حافظ عثمان و تحولات قلم نسخ در عثمانی / ۲۲۴

یادداشتها / ۲۳۰

فصل چهارم: از نیریزی تا دیگران

نسخ پس از نیریزی / ۲۳۵

شیراز، اصفهان مراکز مهم تحولات قلم نسخ در سده سیزدهم قمری / ۲۴۹

کتیبه نویسی به قلم نسخ / ۲۹۷

چاپ نویسی به خط نسخ / ۲۹۹

یادداشتها / ۳۰۳

فصل پنجم: مکتب ایرانی قلم نسخ در قیاس با مکاتب یاقوتی و عثمانی

مقایسه تحولات نسخ ایرانی در نسبت باشیوه های یاقوتی و عثمانی / ۳۰۷

نتیجه / ۳۱۷

یادداشتها / ۳۱۹

منابع / ۳۲۰

نمایه / ۳۲۸

مقدمه

بسم الله الرحمن الرحيم

تکوین، تداوم و تکامل علوم و هنرهای گوناگون که میراث فرهنگی و تمدنی اقوام و ملل در فصل‌های تاریخ هر سرزمین هستند، مرهون تلاش مجدّانه‌ی پژوهشگرانی است که دلسوزانه در آثار گذشتگان جست‌وجوها کرده‌اند و ضمن حراست و نگاهبانی از آن گنجینه‌های ارزشمند، به بسط و گسترش آن حوزه‌های تخصّصی کمر همت بسته‌اند.

گستره‌ی پراسرار و رازآلود خوش‌نویسی و نگارش حروف و کلمات، چه به لحاظ فرم و چه به لحاظ معنا، چنان میدان فراخ و جذّابی فراهم آورده که صاحبان ذوق و اندیشه برای کشف ظرایف و دقایق روابط آن‌ها باید قرن‌ها تلاش کنند. و ناگفته پیداست آنجا که موضوع، کتابت کلام خدا باشد، شوق و انگیزه‌ی هنرمند و هنرپژوه مسلمان، صدچندان می‌شود؛ ظهور و بروز قله‌های چشم‌نواز در این عرصه، گواهی روشن بر این مدّعاست.

در این میان، خط نسخ، ابزار و محمل نجوای عاشقانه و ابراز شیدایی کاتبان به کلام خدا بوده که در هر دوره با تغییرات و تطوّرات و سیر تکاملی متناسب با مقتضیات زمانی، این موج خروشان را همراهی کرده است. هرچند در این حرکت تاریخی، فراز و فرودهایی متأثر از اوضاع اجتماعی و تحولات سیاسی ادوار مختلف ملاحظه می‌شود، مشاهده‌ی دستاوردها و توفیقات پیشینیان، جان مشتاقان را آکنده از شور و شغف می‌کند.

تداوم حیات بالنده‌ی خط نسخ در حوزه‌ی کتابت قرآن کریم و تمکّن پاسخ‌گویی به نیازهای مسلمان معاصر در این زمینه، مرهون پژوهش‌های پردامنه و عمیق در آثار گذشتگان، شناخت و احصاء پرسش‌ها و نیازهای فعلی و به‌کارگیری خلاقیت‌های هنرمندان در مسیر تغییر و تکامل است.

اکنون، به برکت انقلاب شکوهمند اسلامی و در سایه‌ی زعامت حکیم خردمند، مقام معظّم رهبری (حفظه الله تعالی)، یک دهه از تأسیس دارالکتابه در مرکز طبع و نشر قرآن

کریم می‌گذرد؛ مجموعه‌ای که مأموریت اصیل و هدف غایی آن، به سامان رساندن موضوع کتابت کلام الهی و ایجاد هم‌گرایی و هم‌سویی میان صاحبان هنر و اندیشه در حوزه کتابت قرآن کریم است تا به برکت تلاش و تکاپوی جمعی، به کتابت مصاحف فاخر و سزاوار اقبال و توجه دست یابد.

در گذر این سال‌ها و در مسیر ایصال به مطلوب، اقدامات متنوعی طراحی و پی‌گیری شده است: شناسایی برترین استعداد های هنر خوش‌نویسی از سراسر ایران اسلامی و ایجاد بستر رشد و ارتقای هنر کتابت؛ ایجاد ارتباط میان اساتید کتابت قرآن کریم و اساتید علوم قرآنی، قاریان، حافظان و معلمان قرآن برای کتابت مصاحفی که در حدّ وسع و امکان، نظریات و تمثیلات همگان را تأمین کند؛ همچنین تمهید فضای گفت‌وگوهای کارشناسانه و تخصصی در موضوعات گوناگون حوزه کتابت با هدف تولید علم در این باب را می‌توان از اهمّ این فعالیت‌ها برشمرد.

در همین راستا، پژوهشگر ارجمند، جناب استاد علیرضا هاشمی‌نژاد، پس از ارایه‌ی سلسله سخنرانی‌هایی با عنوان خط نسخ از صیرفی تا نثر ریزی در سال ۱۳۹۷ و در جمع کاتبان دارالکتابه مرکز طبع و نشر قرآن کریم، به تقاضای این مرکز، به تألیف کتابی با موضوع تغییرات و تطورات خط نسخ در ادوار مختلف تاریخی همت گمارد. ثمره‌ی تلاش ستودنی و ارزشمند این فرهیخته‌ی محترم، کتاب میک‌شناسی قلم خط نسخ در ایران است که فراروی دیدگان شماست.

تحلیل ویژگی‌های تاریخی خط نسخ از منظر بدیع و با نگاهی نو، از امتیازات این اثر گرامی شمرده می‌شود که بدون هیچ‌گونه دخل و تصرفی از سوی دارالکتابه، تقدیم علاقه‌مندان و مشتاقان این هنر قدسی شده است.

در پایان، ضمن تشکر مجدد از مؤلف ارجمند، متذکر می‌شود دارالکتابه مرکز طبع و نشر قرآن کریم، از تحقیق و پژوهش در موضوع کتابت کلام الهی استقبال می‌کند و تلاش پژوهشگران در این حوزه را ارج می‌نهد.